

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HUDEBNÍ VÝCHOVY

HUDEBNÍ VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ŠTĚPÁNKA SVOBODOVÁ

Hudební výchova se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Marie Slavíková, CSc.

Plzeň, 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne

vlastnoruční podpis.....

Na tomto místě si dovoluji poděkovat paní doc. PaedDr. Marii Slavíkové, CSc. za odborné vedení, podnětné rady a odbornou pomoc při psaní práce. Současně bych chtěla poděkovat panu Miloslavu Tenglerovi za čas, který mi věnoval při konzultacích a prohlídce školy. V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině, která mne při vytváření této práce podpořila a bez jejíž pomoci by nebylo možné práci dokončit.

OBSAH

ÚVOD.....	3
1. HISTORIE ÚSTAVŮ PRO NEVIDOMÉ.....	4
1.1. STRUČNÁ HISTORIE VZDĚLÁVACÍCH ÚSTAVŮ.....	4
1.2. ŠKOLA JAROSLAVA JEŽKA.....	7
1.2.1 Manželé Tenglerovi	10
1.3. KONZERVATOŘ JANA DEYLA.....	12
2. VÝUKA NEVIDOMÝCH A JEJÍ SPECIFIKA	15
2.1. BODOVÉ PÍSMO A BODOVÁ NOTACE	15
2.1.1. Historie.....	15
2.1.2. Bodová notace	17
2.2. PRVNÍ KROKY K HUDBĚ	21
2.2.1 Hra na dechové nástroje	24
3. VÝUKA V PRAXI.....	26
3.1. ŠKOLA JAROSLAVA JEŽKA.....	27
3.1.1. Hodina hudební nauky.....	28
3.1.2. Hodina sborového zpěvu	30
3.2. KONZERVATOŘ A STŘEDNÍ ŠKOLA JANA DEYLA	33
3.2.1. Výuka hry na příčnou flétnu.....	33
ZÁVĚR.....	37
RESUMÉ	39
SEZNAM LITERATURY, ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ A ROZHOVORŮ	40
SEZNAM OBRÁZKŮ	42

ÚVOD

Tato práce se zabývá problematikou nevidomých lidí, zvláště pak jejich vzděláním, a to převážně hudebním. V průběhu celé práce, se budu zabývat nevidomými dětmi, studenty a okrajově i pedagogy. Vzhledem k tomuto handicapu, se těmto lidem velmi zužuje výběr mezi zájmovými činnostmi a hudba je pro ně velmi důležitá.

Toto téma jsem si vybrala na základě vlastních zkušeností, které jsem získala již na základní umělecké škole, kde mým pedagogem byl nevidomý Milan Arner. Díky jemu jsem byla mnohokrát v kontaktu s nevidomými dětmi, žáky a pedagogy. Díky této zkušenosti jsem se rozhodla se této problematice více věnovat teoreticky a v budoucnu snad i prakticky.

Během sbírání informací k této práci jsem zjistila, že mnoho studentů se vrací na instituce, kde získali hudební vzdělání, jako pedagogové. Tématu výuky nevidomých dětí jsem se věnovala již v roce 2018 a v této práci uvedu také srovnání poznatků z roku 2018 a aktuálních. V práci je popsána samotná výuka v jednotlivých vzdělávacích institucích.

Nedílnou součástí práce je také stručná historie nevidomých jedinců, ústavů a historie písma.

Cílem práce je blíže se seznámit s problematikou zrakově postižených žáků a získané teoretické poznatky doplnit o praktické pozorování vyučovacího procesu na dvou vybraných školách. Pozorování proběhlo na *Škole Jaroslava Ježka a Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*. Práce je koncipována tak, aby mohla být i oporou pedagogům, kteří se seznamují s výukou zrakově postižených dětí.

1. HISTORIE ÚSTAVŮ PRO NEVIDOMÉ

1.1. STRUČNÁ HISTORIE VZDĚLÁVACÍCH ÚSTAVŮ

V této kapitole přiblížím postavení nevidomých v historii lidstva. Je velmi důležité uvědomit si spletitou cestu vývoje, která vyústila alespoň v první snahy o sociální pomoc nevidomým.

Již od počátku lidských společenství to neměli handicapovaní lidé, mezi které se lidé se zrakovým postižením řadí, snadné. Jejich život velmi často závisel na otci nebo veliteli rodu. Nezřídka kdy se stávalo, že byli odvrženi a jejich život neměl dlouhého trvání. Ani ve starověké kultuře bohužel nebyla situace zrakově postižených lidí lepší. V této době sice můžeme vidět první snahy o péči o handicapované, avšak v tak malé míře, že to většinou neměla na osud handicapovaných zásadní vliv. V každé kultuře se zacházelo se slepci jinak.

I v antických básních si můžeme přečíst o nevidomých básnících a pěvcích. Avšak píše se zde i o legálním odstraňování neduživých novorozenců. Dle pramenů se mohli odložit v hliněných nádobách nebo byli odhozeni do rokle. V Anténách byla situace lepší. Rodiny zrakově postižených jedinců za ně dostávali finanční kompenzaci, která se rovnala výdělku špatně placeného dělníka.

Ve Starém Římě měli v zákoně napsáno, že usmrcení handicapovaného dítěte musí odsouhlasit pět sousedů. Dítě se mohlo poslat v košíku tomu určeném po vlnách Tibery. V Egyptě byla odlišná situace. Usmrcení nemocného novorozence bylo přísně trestáno a nevidomým bylo povoleno i pracovat a studovat. Zde stojí za zmínku Zeinuddín Al-Amíd, což byl nevidomý profesor na bagdádské univerzitě Al Moustanrieh. U Germánských národů bylo zabíjení postižených novorozeňat povoleno, pokud tak rozhodl otec. Avšak zajímavostí je, že rozhodující slovo měla matka. Dítě zachránila tím, že mu dala napít mateřského mléka nebo medu a tím mu zajistila život.

V různých náboženstvích byl i různorodý přístup k nevidomým potažmo handicapovaných. Židé stejně jako křesťané zabíjení neduživých novorozeňat odsuzovali a zakazovali. V křesťanství dokonce příkládali modlitbám nevidomých velikou sílu. Buddhistické hlásání vedlo k péči o všechny nemocné a postižené, kteří se nemohli sami uživit.¹

¹ SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckých spolků*. Brno: Slepecké muzeum SONS. 2000. s. 2–6

Již od roku 350 n.l. můžeme vidět první snahy o vytvoření azylů, kde se mezi nemocné a chudé přijímali i nevidomí, avšak v těchto azylech se zrakově postiženým žádné speciální péče nedostávalo. Velkým zlomem nastává období přelomu 18. a 19. století, kdy po celé Evropě vznikají slepecké spolky a ústavy na podporu slabozrakých. Jedním z hlavních důvodů je fakt, že měšťanská společnost se více začala zajímat o charitu a celkový ekonomický rozkvět pomohl k lepšímu sociálnímu citění k handicapovaným. Následuje menší přehled důležitých dat vzniku ústavů a spolků. Roku 1784 vzniká první *Výchovně vzdělávací ústav pro nevidomé děti a mládež* v Paříži, roku 1790 vzniká ústav v Liverpoolu. Ve Vídni roku 1804, v Berlíně v roce 1806. Velmi důležitý je pro nás rok 1807, kdy vzniká první podnět k vytvoření ústavu pro nevidomé u nás, tomuto tématu se budu věnovat později.²

Postupem času se zrakově postižení lidé začali více začleňovat do společnosti a začaly se vytvářet spolky, slepecké společnosti a podobně. Speciálně v českých zemích se tyto instituce dělily na dvě hlavní odvětví. Jako první jsou charitativní spolky, které se věnovali podpoře nevidomých avšak bez jejich vlastní aktivní účasti. Ač byla tato forma pomoci velmi důležitá vedla k tomu, že nevidomí nebyli vedeni k samostatnosti a byli odkázáni na pomoc ostatních. Vyjmenuji některé vzniklé spolky tohoto charakteru. V roce 1898 vznikají hned dva spolky: *Spolek Útulna císaře Františka Josefa v Praze* a *Spolek na podporu slepých na Moravě ve Slezsku* v Brně. Dále pak například *Podpůrný spolek samostatných slepců* - 1902.³

Druhou, velmi důležitou skupinou, jsou vzdělávací ústavy, které vedly zrakově postižené k samostatnosti a zajišťovaly jim základní a převážně hudební vzdělání.⁴

V Praze mezi tyto instituce zařadíme například *Soukromý ústav pro slepé děti a na oči choré*, dnes znám pod názvem *Škola Jaroslava Ježka*, který vznikl v již výše zmíněném roce 1807. Historii této školy se budu věnovat v následující kapitole. Mezi velmi významné osobnosti mohu zařadit také Aloise Klara, který založil v roce 1832 vlastní ústav, který se staral o nevidomé. Tento ústav se věnoval hlavně rukodělným řemeslům, čímž se také zapsal do historie. Dalším významným ústavem, který zajišťoval péči o zrakově

² Tablo nejstarších výchovně vzdělávacích ústavů pro nevidomé děti a mládež. Apogeum [cit. 30. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.apogeum.info/smykal/index.php?docid=37>

³ SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckých spolků*. Brno: Slepecké muzeum SONS. 2000. s. 15

⁴ SOLAROVÁ, Světa. ŠARBACH, Zdeněk. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé*, Praha: Radar. 1992. s. 19–20

postižené děti, byl *Hradčanský ústav*, který zaštiťoval řád Karla Bartolomějského. Pozici učitelek a vychovatelek zde vykonávaly řádové sestry. Tato instituce přinesla veliký přínos hlavně v hudebním vzdělávání.⁵

Dalším velmi významným institutem v Praze je *Deylův ústav* založený očním lékařem a vědcem Janem Deylem v roce 1910. Tento ústav se nakonec rozvinul v dnes velmi dobře známou *Konzervatoř a střední školu Jana Deyla*, ze které vzešlo mnoho výborných hudebníků, zpěváků, ladičů a hlavně hudebních pedagogů.⁶

Instituce pro zrakově postižené žáky nevznikaly pouze v Praze. Roku 1835 zakládá Jan Rafael Beitl *Ústav pro slepé v Brně*. Žáci byli vzděláváni nejvíce v hudbě, rukodělných pracích a v práci na pozemku. Tento ústav nejlépe definuje zakládající listina: *Cíl a konec tohoto ústavu není pro zaopatření, nýbrž pro vyučování a vychovávání slepých, aby se schopnými k občanské životnosti učinili.* ⁷

⁵ SOLAROVÁ, Světlá. ŠARBACH, Zdeněk. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé*, Praha: Radar. 1992. s. 36–38

⁶ KJD - O škole. KJD [online]. Copyright © 2019 Luigi Lugiano [cit. 30.11.2022]. Dostupné z: <https://www.kjd.cz/index.php?pg=o-skole>

⁷ SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckého písma*, Česká unie nevidomých a slabozrakých. Brno: Knihovna slepeckého muzea v Brně.1994. kapitola 3

1.2. ŠKOLA JAROSLAVA JEŽKA

Při získávání informací o škole jsem se snažila dohledat co nejvíce pramenů. Jako stěžejní jsem vybrala samotné internetové stránky školy, jednu odbornou publikaci a článek z odborného časopisu věnující se speciální pedagogice. Většina dalších publikací čerpala převážně z těchto pramenů.

Jak bylo zmíněno výše, založení této školy se datuje na 4. 6. 1807, kdy hrabě Wallis předkládá císaři Františkovi I. žádost o založení ústavu pro slepé. Hrabě Wallis žádost předkládá jménem guberniálního rady Platzera. Prokop Platzler, který byl znám svojí filantropií, žádá o věnování domu na Hradčanech s číslem popisným 178. Žádosti bylo vyhověno a 2. 12. 1807 bylo oficiálně kabinetním listem povoleno ústav založit. Bohužel dům určený pro založení ústavu byl ve velmi špatném stavu, a proto byly potřeba velké opravy. Na podzim roku 1808 nastoupili do ústavu, jehož oficiální název zněl *Soukromý ústav pro slepé a na oči choré*, první žáci. V prvních letech byly podmínky v ústavu velmi úsporné. Málo se topilo, nábytku bylo poskrovnu a žáci se myli pouze jednou týdně.

Mezi důležité iniciátory, kteří se zasloužili o založení ústavu, patří již výše zmíněný Prokop Platzler, univerzitní profesori Jiří Mader a Alois Klar. Jako prvním ředitelem ústavu byl Prokop Platzler, ten bohužel neměl na vedení ústavu čas a zkušenosti. Když v roce 1825 zemřel, zanechal ústav v dosti zanedbaném stavu.⁸ Post ředitele školy převzal, již výše zmíněný, Alois Klar. Po založení ústavu se věnoval hlavní podobě výuky a celkovému uspořádání školy. Jako ředitel se s velkou námahou snažil dostat ústav zpět do řádného chodu a zlepšit životní podmínky chovanců. Následně v roce 1828 z ústavu odchází. Dle dostupných pramenů k tomu vedly pracovní neshody. Po opuštění ústavu zakládá, již výše zmíněný, *Ústav Aloise Klara*. Zde se věnovali nevidomí žáci hlavně rukodělným řemeslům, jako bylo košíkářství, kartonážnictví, kartáčnictví a čalounictví.⁹

Vraťme se ale zpět k ústavu hradčanskému. Dalším ředitelem byl Josef Bezcený, který v ústavu působil mezi lety 1832 – 1871. Při svém působení na škole zhotovil nespočet učebních pomůcek, a dokonce vytvořil vlastní učebnici. Mezi pomůcky, které

⁸ Historie školy - Škola Jaroslava Ježka. Škola Jaroslava Ježka [online]. Copyright © 2023 Škola Jaroslava Ježka [cit. 29.11.2022]. Dostupné z: <https://www.skolajj.cz/o-skole/historie-skoly/>

⁹ SOLAROVÁ, Světa. ŠARBACH, Zdeněk. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé*, Praha: Radar. 1992. s. 36–37

byly využívány pod dlouhá léta patří: arabské číslice, které se používaly pro počty. Pro výuku přírodopisu sehnal mnoho ukázek zvířat a vzorků květin. Pro zeměpisnou výuku vytvořil dřevěné rozkládací mapy a unikátní dřevěný globus. Bezceného působení mělo také přínos v hudební výuce. Složil menší skladby pro klavír a též se věnoval výuce hry na klavír a ladění. V neposlední řadě za jeho působení došlo také ke změně denního rozvrhu chovanců, u kterého bylo cílem mládež co nejvíce zaměstnat. Přikládám i tabulky daných rozvrhů.¹⁰

Tab. 1: Zimní varianta dopoledního denního pořádku

Dny	6 - 7	7 - 8	8 - 9	9 - 10	10 - 11	11 - 12
Pondělí	vstávání	snídaně	účast	přírodopis a technologie	náboženství	počty
Úterý				silozpyt	náboženství	mluvnice
Středa	oblékání	cesta	na	přírodopis a technologie	teorie hudby	náboženství
Čtvrtek				silozpyt	náboženství	počty
Pátek	modlitba	do kostela	mši svaté	přírodopis a technologie	mluvnice	sloh
Sobota				silozpyt	počty	náboženství
Neděle				exhorta	volné hodiny	

Obr. 1 – tabulka zimní varianty dopoledního denního pořádku¹¹

Tab. 2: Zimní varianta odpoledního denního pořádku

Dny	12 - 14	14 - 15	15 - 16	16 - 17	17 - 18	18 - 19	19 - 20,30	20,30 - 21
Pondělí	oběd a pobyt v zahradě	vlastenecký dějepis	ruční práce	ruční práce	vyučování hudbě	vlastní cvičení	večeře a před-	večerní modlitba
Úterý		vycházka	s indivi-	s mistry		hudbě	čítání	a spánek
Středa		zeměpis	duální				z dětské	
Čtvrtek		vycházka	učitelkou				knihy	
Pátek		vlastenecký dějepis						
Sobota		zeměpis	rozdělení prádla a koupání					
Neděle		volné hodiny a vycházka nebo předčítání z dětské knihy						

Obr. 2 – tabulka zimní varianty odpoledního denního pořádku¹²

¹⁰ VENCLOVÁ, Iva. Nejstarší škola pro nevidomé v Čechách. *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*. Praha: UK PedF. 2003, 013/1 54-59. ISSN 1211-2720.

¹¹ VENCLOVÁ, Iva. Nejstarší škola pro nevidomé v Čechách. *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*. Praha: UK PedF. 2003, 013/1 54-59. ISSN 1211-2720. s. 58

¹² Tamtéž s. 59

Nástupcem Bezceného, který také stojí za zmínku, byl Václav Ptáček. Tento pedagog byl původně chovancem ústavu a následně se do ústavu vrátil, jako první slepý pedagog. Je důležité dodat, že díky těmto dvěma pedagogům a ředitelům se úroveň výuky v instituci výrazně zlepšila a do výuky byly začleněny, za jejich působení, i nové předměty.¹³

Důležitým a přelomovým datem v historii ústavu je 23.6. 1879, kdy ústav převzaly milosrdné sestry řádu Karla Bartolomějského. Díky této změně se stala tato instituce unikátní. Veškeré ostatní instituce byly totiž civilní (*Deylův ústav, Klaruv ústav, Brněnský ústav*). Řád s vedením ústavu uzavřel smlouvu o jedenácti bodech. Zde je přesná citace prvního bodu ve smlouvě: *Pražský soukromý ústav k vychovávání slepých a chudých dětí a léčení chorých očima odevzdává kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského vnitřní správu tohoto ústavu. Vnitřní správa zavírá v sobě obstarávání všelijakých potřeb životních, udržování inventáře, čištění, vytápění, osvětlování místností, opatřování všech potřeb domácích, obstarávání kuchyně, výchovu a částečně též vyučování chovanců...*¹⁴ Vodovod a elektřina se do ústavu zavádí až roku 1888, což velmi přispělo k lepším hygienickým podmínkám chovanců. Milosrdné sestry nastolily v ústavu velmi pevná a přísná pravidla. Chovanci nesměli z ústavu vycházet samotní ani s doprovodem. Výchova pohybu v terénu byla zredukována pouze na jednu vycházku ročně, a to na Bílou horu do obory Hvězda. Příbuzní mohli dorazit na návštěvu pouze první neděli v měsíci mezi 15 – 17 hodinou a domů se žáci vraceli pouze o letních prázdninách.¹⁵

Počátkem 20. století se začal ústav více zaměřovat na výuku hudby. Byl založen pěvecký sbor, který zpíval v kapli ústavu. Začali docházet i skvělí pedagogové, kteří nadané studenty vedli k výborným výkonům. Mezi tyto pedagogy patřili: Hynek Kohout, který vyučoval hru na dechové nástroje a Antonín Janoušek, který se věnoval výuce na lesní roh a další nástroje. V roce 1908 složili první žáci státní zkoušku z hudební výchovy. Do roku 1941 se to povedlo dokonce jednadvaceti žákům. Důležité je také zmínit tradici ladičů

¹³ SOLAROVÁ, Světlá. ŠARBACH, Zdeněk. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé*, Praha: Radar. 1992. s. 39–40

¹⁴ Tamtéž s. 12

¹⁵ Historie školy - Škola Jaroslava Ježka. Škola Jaroslava Ježka [online]. Copyright © 2023 Škola Jaroslava Ježka [cit. 13. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.skolajj.cz/o-skole/historie-skoly/>

pian, kterou založil na škole a vyučoval Miloslav Budský. Úroveň výuky se postupně zlepšovala ve všech směrech.

Do roku 1948 se ve vedení školy vystřídaly pouze tři matky představené: sestra Luisa Čechová, která zavedla do budovy elektřinu a vodu, sestra Leonis Dočkalová, která zrušila výuku v němčině a Domináta Marie Hoňková, díky které se podmínky a vybavení v ústavu zase o krok zlepšily. Domináta dále také zřídila nové učební materiály a za jejího působení byla ke škole také otevřena školka pro nevidomé děti. V roce 1948 byl ústav zestátněn a stal se *Mateřskou, národní a střední školou pro slepé*. Pedagogové se sloučili spolu s pedagogy z *Deylova ústavu*, smlouva mezi ústavem a řádem Karla Bartolomějského byla zrušena a sestry ústav opustily.¹⁶

Jedny z posledních velkých změn nastávají v 90. letech 20. století. V roce 1991 bylo založeno *Poradenské centrum od 3 do 15 let*, v roce 1997 vznikla praktická škola a v roce 2008 základní umělecká škola. Všechny tyto instituce a formy vzdělávání spadají pod *Hradčanský ústav*, který byl 1.1.1992 přejmenován na *Školu Jaroslava Ježka* na základě známého absolventa školy – Jaroslava Ježka. Na internetových stránkách školy se dočteme, že v současné době je součástí *Školy Jaroslava Ježka* mateřská škola, základní škola, základní umělecká škola, internát, jídelna a poradna. Vše je přizpůsobeno a určeno nevidomým dětem, dětem se zbytky zraku a dětem s kombinovanými vadami.¹⁷ Historie školy byla velmi pestrá a spleťtá a vyústila v organizaci, která je velmi důležitá pro vzdělávání nevidomých dětí.

1.2.1 MANŽELÉ TENGLEROVI

Manželé Hana a Miloslav Tenglerovi jsou velmi důležité osoby spjaté se *Školou Jaroslava Ježka*. Seznámili se již při studiích na *Pražské konzervatoři* a hned po absolutoriu (paní Tenglerová v roce 1980, pan Tengler v roce 1981) nastoupili jako pedagogové na *Školu Jaroslava Ježka* a učí tam do dnes. Hana Tenglerová vyučuje na základní umělecké škole, která spadá pod *Školu Jaroslava Ježka*, hru na klavír, hudební nauku a vede pěvecký sbor a na základní škole vyučuje hudební výchovu. Miloslav Tengler vyučuje na základní

¹⁶ SOLAROVÁ, Světlá. ŠARBACH, Zdeněk. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé*, Praha: Radar. 1992. s. 16–19

¹⁷ Historie školy - Škola Jaroslava Ježka. Škola Jaroslava Ježka [online]. Copyright © 2023 Škola Jaroslava Ježka [cit. 13. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.skolajj.cz/o-skole/historie-skoly/>

umělecké škole hru na dechové nástroje – na příčnou flétnu, saxofon, klarinet a zobcovou flétnu. Při svém působení na škole vychoval mnoho hráčů na dechové nástroje, kteří pokračovali ve studiu na *Konzervatoři Jana Deyla*, kde sám mezi léty 2000–2004 působil jako učitel hry na klarinet a vyučoval brazilský bodový notopis. Nevěnoval se však pouze výuce nevidomých. Za své kariéry byl zástupcem ředitele v *Základní umělecké škole Kladno*, v *Základní umělecké škole Štefánikova* a na *Gymnáziu na Komenského náměstí*. Od roku 2006 je ředitele na *Základní umělecké škole Jana Hanuše*.

Manželé Tenglerovi měli a stále mají veliký přínos při vzdělávání nevidomých dětí. Věnují se této problematice již mnoho let a vytvořili i notové materiály, pomůcky a metody pro výuky zrakově handicapovaných. Průběh jejich výuky popíšu později v samostatné kapitole.¹⁸

¹⁸ Rozhovor s TENGLEREM Miloslavem, pedagogem *Školy Jaroslava Ježka*. Praha 9. 2. 2023.

1.3. KONZERVATOŘ JANA DEYLA

Stejně jako u získávání informací o *Škole Jaroslava Ježka* jsem se potýkala s problémem nedostatku kvalitních zdrojů. Nejvíce informací jsem dohledala na internetových stránkách školy. Dále jsem čerpala z odborné publikace a bakalářské práce, která se o tyto zdroje taktéž opírala. I z tohoto důvodu jsem mezi zdroje informací byla nucena zařadit rozhovor s panem Milane Arnerem, který na *Konzervatoři a střední škole Jana Deyla* vyučuje.

Historie *Konzervatoře a střední školy Jana Deyla* se začala psát v roce 1910, kdy Jan Deyl zakládá ústav pod původním názvem *Deylova výchovna slepých*.¹⁹ Jan Deyl se narodil 25. července 1855 ve Vysokém Veselí. V roce 1880 promoval na pražské univerzitě v oboru lékařství. V roce 1883 nastoupil Deyl na oční kliniku v Praze a touto zkušeností bylo odstartováno jeho profesní zaměření.²⁰

Na přelomu 19. a 20. století byl vyvíjen větší tlak tehdejší společnosti na česko-jazyčnou výuku. Tento tlak přinášel všeobecně znepokojení, že výuka pro nevidomé nebyla vedena pouze v českém jazyce. V ostatních ústavech byla doposud výuka dvojjazyčná.²¹ V roce 1908 přišla česká Národní rada s nápadem, aby byl založen první ústav pro zrakově postižené vedený pouze v českém jazyce.²²

17. října 1910 byli přijímáni do *Deylova ústavu slepých* první žáci. Ústav sídlil a dodnes sídlí v barokním paláci na Maltézském náměstí v centru Prahy. Uchazeči potřebovali k přijetí na školu rodný list, domovský list a pokud již dítě navštěvovalo i jinou instituci, tak vysvědčení. Dále pak hlavně lékařskou zprávu o tom, že dítě není schopné číst a psát, avšak netrpí žádnou duševní poruchou. Věk přijímaných studentů byl většinou mezi 8–12 lety. Ředitelem je v této době Jan Deyl a to až do své smrti roku 1924.²³ I přes

¹⁹ OSTŘASNÁ, Nela a kolektiv. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910 - 2005, 105 let od založení školy*, Praha: Konzervatoř Jana Deyla střední škola pro zrakově postižené. 2015. s. 9

²⁰ HRODKOVÁ, Tereza. *Profesor Jan Deyl a jeho přínos pro péči o děti se zrakovým postižením*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. s. 24–28

²¹ Tamtéž s. 33–34

²² LIBÁNSKÁ, Alena. *Konzervatoř Jana Deyla pro zrakově postižené v Praze*. Praha, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií. s. 24

²³ HRODKOVÁ, Tereza. *Profesor Jan Deyl a jeho přínos pro péči o děti se zrakovým postižením*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. s. 34

veškerou snahu bohužel škola nedosahovala úrovně srovnatelné s tou dnešní. Studenti měli na dnešní poměry stále malý kontakt s veřejností a podmínky k žití byly velmi skromné. I přes tato omezení, byla výuka v tomto ústavu velmi pokroková. Již od začátku bylo hlavní myšlenkou, aby instituce nebyla pouze pasivně vzdělávací, ale připravovala chovance na praktický život. Klád se veliký důraz na výuku těchto tří oborů: hudební, technický a literární. Výuky nevedly řádové sestry, ale laičtí učitelé, které vybrala státní správa. Dále se nepřipouštěli jakékoliv předsudky u přijímacího řízení, jako byl původ, náboženské nebo politické poměry v rodině a podobně.²⁴

V roce 1931 vzniká při škole *Soukromá hudební škola pro nevidomé* pod vedením Jana Bušky. Vyučovala se zde hra na klavír, varhany, housle a lesní roh. Do prvního ročníku nastoupilo 49 studentů. Po roce 1948 byla na škole zahájena výuka ladičství klavíru. V průběhu dalších let škola neustále bojovala o svojí existenci. Naštěstí úspěšně.²⁵

Velmi důležitým rokem pro historii školy je 1961, kdy se status školy mění na střední hudební školu s pedagogickým zaměřením. Svým vzdělávacím systémem se vyrovnala konzervatořím. Žáci zde mohli získat maturitu a následně bylo dvouleté nástavbové studium. Díky neúnavné práci tehdejšího ředitele školy – Jana Drtiny – se škola v roce 1976 oficiálně stala *Konzervatoří pro mládež s vadami zraku*. Název prošel ještě několika změnami a ustálil až v roce 2006 – *Konzervatoř a střední škola Jana Deyla*.²⁶

Pro mnoho lidí je překvapením, že na konzervatoři mohou studovat i studenti plně vidící. V praxi je většinou 75 % procent žáků nevidomých nebo mají jinou formu zrakového postižení. Mezi tyto žáky patří i jedinci s kombinovanými vadami, jako je autismus a jiné mentální postižení. Dle slov Milana Arnera: *Bohužel kombinované vady nejsou často správně identifikovány a pojmenovány. U těchto žáků je pak velký problém s výukou.*²⁷ Zbýlých 25 % jsou žáci plně vidící. U samotných přijímacích zkoušek se dává přednost stupni zrakové postižení, až posléze se hodnotí talent studenta. Nejdříve se vyberou žáci se zrakovým postižením a následně se stav žáků doplní žáky vidícími, kteří projdou

²⁴ Tamtéž s. 36, 37

²⁵ Tamtéž s. 40

²⁶ Tamtéž s. 41

²⁷ Rozhovor s ARNEREM Milanem, *pedagogem na Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*. Praha 26.12.2022.

talentovou zkouškou.²⁸ Tento systém má mnoho výhod i nevýhod. Dle mého názoru, který jsem nabyla při několika návštěvách školy, má tento systém mnoho pozitiv. Přítomnost vidících žáků je velikým přínosem a stávají se pomocníky pro nevidomé studenty. Díky tomuto nezvyklému studijnímu systému vzniká mnoho zajímavých spoluprací a krásných a pevných přátelství.

Výuka na *Konzervatoři a střední škole Jana Deyla* nabízí studium trvající šest až sedm let. Středoškolské studium pro zdravé žáky trvá čtyři roky, nevidomí žáci si mohou studium prodloužit o rok, tudíž na pět let. Pro obě skupiny žáků následuje nástavba trvající dva roky a studenti školu absolvují absolventskou zkouškou a získáním titulu DiS.²⁹

Konzervatoř má komornější atmosféru, než jiné střední umělecké školy. I toto je jeden z hlavních důvodů a výhod, proč vidící žáci dají přednost *Konzervatoři a střední škole Jana Deyla* před jinou – větší konzervatoří. Je na místě zmínit, že tento charakter školy však neznamená, že ze žáků studujících na této škole rostou méně schopní umělci a případně i pedagogové.

²⁸ LIBÁNSKÁ, Alena. *Konzervatoř Jana Deyla pro zrakově postižené v Praze*. Praha, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií. s. 26–27

²⁹ Tamtéž s. 28

2. VÝUKA NEVIDOMÝCH A JEJÍ SPECIFIKA

Výuka nevidomých je rozdílná oproti výuce vidících jedinců. Účelem následujících kapitol je seznámení s hlavními rozdíly. Popíše historii a zajímavý vývoj bodového písma a s tím i spojený rozvoj bodové notace. Heslovitě vysvětlím princip písma a zápisu not. Navazující kapitoly se věnují cestě, kterou musí nevidomý jedinec a jeho rodina podniknout, pokud se u něj projeví hudební citění. Rozvíjení talentu u zrakově postižených dětí je specifické, proto je vhodné představit pár úskalí, na které je třeba dávat pozor.

2.1. BODOVÉ PÍSMO A BODOVÁ NOTACE

2.1.1. HISTORIE

Historie bodové notace byla velmi spleťtá a složitá. První pokusy o zápis not pro nevidomé byly většinou individuální počiny podnícené ať profesním nebo rodinným zájmem. Je na místě zmínit italského mnicha Francesca Lana Terzi, který sepsal spis *Prodromo* z roku 1670, ve kterém uvádí ve druhé kapitole i písmo pro nevidomé. Jeho písmo je složeno z linií a bodů. Zkoušel i další způsob, kdy vidící zapisovali hustým inkoustem, který byl po zaschnutí dobře hmatatelný prsty. Poprvé se tak objevuje způsob bodového písma, který je cíleno na všechno nevidomé, ne pouze pro vybrané nevidomé jedince.³⁰

Úspěšnějšími průkopníky v bodovém písmě byli převážně představitelé první školy pro nevidomé v Paříži – *Národního ústavu pro mladé slepce v Paříži*. Roku 17846 vyšla kniha Valentina Haüy *Pokus o výchovu slepého dítěte*, ve které se objevuje i jeho písmo pro nevidomé. Podle nákresu od J. M. Moreaua vytváří reliéfní latinku. Tento typ písma byl ale bohužel nepraktický. Písmena byla veliká a na text se spotřebovalo hodně papíru, což bylo v hospodářské a ekonomické krizi nevyhovující. Z tohoto důvodu vymyslel Haüy zkratkopisnou podobu písma. Toto písmo však bylo špatně čitelné a papíru se moc nešetřilo. I přes nedokonalosti je myšlenka tohoto písma velmi důležitá, jelikož svým principem čárek a teček a možností čtení jedním prstem staví základy pro Braillovo písmo.³¹

³⁰ SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckého písma*. Praha: Česká unie nevidomých a slabozrakých, 1994. Knihnice Slepeckého muzea v Brně. Kapitola č. 2

³¹ Tamtéž kapitola č. 3.1

Nezávisle na Haüyovi vytváří vlastní reliéfní latinku v roce 1800 zakladatel a ředitel vídeňského ústavu pro nevidomé J. w. Klein. Jeho písmena jsou oproti Haüyovi jednodušejí tvarovaná a přísně geometricky přesná. Tento způsob se velmi rychle rozšířil do dalších měst a států a využíval se po desetiletí. Časem byl Klein se svým písmem nespokojený, jelikož byl také velmi nákladný a náročný pro tisk. Vytvořil tedy nový způsob zapisování. Jednalo se speciální propichování papíru jehlou ve tvaru písmen. Některá písmena i lehce upravil a zjednodušil. Tento způsob psaní se využíval dlouhá léta. U nás se dokonce toto písmo využívalo až do 50. let 20. století.³²

Jednou z nejdůležitějších osobností ve vývoji písma pro nevidomé byl Louis Braille. V roce 1825 vyhrál teprve šestnáctiletý nevidomý Braille soutěž o nejlepší podobu nového písma, kterou pořádali žáci *Národního ústavu pro mladé slepce v Paříži*. Inspiraci hledal Braille u vojenského důstojníka, který vytvořil písmo o dvanácti bodech, které sloužilo jako dorozumivací prostředek ve tmě pro vojáky v zákopech. Avšak Braillovi se zdálo dvanáct bodů mnoho, proto vytvořil jedinečný systém pouze o šesti bodech. Je velmi zajímavé, že toto písmo vzniklo primárně pro zápis not. Braillův systém písma je unikátní v tom, že lze číst pouze ukazováčkem. Písmo obsahuje znaky pro interpunkci, znaky pro velká a malá písmena, dá se využít v jakémkoliv jazyce a můžeme s ním zapsat jakékoliv matematické, fyzikální a hudební vzorce. V neposlední řadě Braille vytvořil zkratky, které ušetřily papír, což bylo velmi vítané. Je až s podivem, že toto geniální písmo bylo celých 25 let odmítáno a až dva roky před smrtí Luise Brailla (1850) bylo pařížským ústavem přijato. Překlad a dnešní podoba Braillova písma pro český jazyk byla odsouhlasena Ministerstvem školství a tělovýchovy v roce 1922.³³

Již od samého počátku je písmu od Luise Brailla vytýkáno, že izoluje zrakově postižené od vidících. Hlavním důvodem je to, že vidící člověk písmo bez předchozího studia nepřečte. Další nevýhodou tohoto systému je velikost znaků, která je větší než znaky písma používaného pro vidící. Běžného textu pro vidící se na jednu stránku A4 vejde přibližně 5 000 znaků. Braillova písmena se na stejnou stránku vejde pouze 700–900 znaků. Toto je jeden z důvodů, proč při vývoji slepeckého písma muselo docházet paralelně i k vývoji pomůcek pro tisk písma. Nejvíce používaným strojem pro zápis je *Pitchův psací stroj*, který patentoval v roce 1901 Oskar Pitch. Stroj má celkem sedm kláves. Šest kláves

³² SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckého písma*. Praha: Česká unie nevidomých a slabozrakých, 1994. Knižnice Slepeckého muzea v Brně. Kapitola č. 3

³³ Tamtéž kapitola č. 5

pro znaky a jednu klávesu jako mezerník. Tento stroj se dá používat jednou rukou, tudíž nevidomý autor může ihned kontrolovat zápis textu nebo not.³⁴

S vývojem technologií a nástupem elektroniky, se rozvíjela i oblast přístrojů, které zaznamenávají písmo pro nevidomé. Zmíním zde nejdůležitější a nejpoužívanější stoje.

Jedním z těchto zařízení je *Eureka A4*, které má paměť na zápis a ukládání informací. Přístroj má dokonce hlasový výstup, možnost zápisu do kalendáře, poznámek a podobně.³⁵

Další hojně používaným zařízením je *Optacon*, který převede tištěný text do hmatové podoby.³⁶ V dnešní době je však více používán obdobný přístroj – Braillovský řádek. Tento stroj ve tvaru kvádru se používá v kombinaci s počítačem. Na horní straně má znaky Braillovy abecedy, které se zvýrazní podle textu, který přijme stroj od počítače. Pod těmito znaky jsou další tlačítka pro ovládání textu, jako je posouvání, zvýraznění a další funkce. S převedením textu stroj současně zajišťuje hlasový výstup, který ocení nevidomí zvláště při čtení cizího jazyka.³⁷

Z mého pozorování u nevidomých žáků, ale i pedagogů, je v dnešní době nejvíce využíván výše zmíněný Braillovský řádek. Vzhledem k tomu, že již skoro každý žák má počítač, je tento způsob zápisu a čtení písma pro nevidomé nejjednodušší.

2.1.2. BODOVÁ NOTACE

Pro nevidomé studenty je velmi důležité, aby se naučili notaci v Braillově písmě. Z počátku je výuka žáka vedena převážně v náslechové podobě. Avšak od této podoby se musí co nejdříve opustit. Je to z několika důvodů: náslech neumožňuje studium složitějších kompozic. Žák, který se učí sklady následkem je nucen naučit se skladbu nazpaměť, což znamená obrovské množství literatury, které se dotýčný musí zapamatovat. V posledním

³⁴ TENGLER, Miloslav. *Integrace rakově postižených učitelů a žáků na základních uměleckých školách*. Praha, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. s. 13–15

³⁵ Eureka A4 - Pélion. Pélion - Vzdělávací portál pro zrakově postižené [online]. Copyright © 2023 Masarykova univerzita [cit. 25.3.2023]. Dostupné z: <https://www.portal-pelion.cz/eureka/>

³⁶ Optacon – Deaf Blind UK. Deaf Blind UK [online]. Copyright © 2023 [cit. 25.3.2023]. Dostupné z: <https://www.deafblinduk.org.uk/diseases-syndromes/optacon/>

³⁷ ALVA 640 Comfort - Spektra. Úvod - Spektra [online]. Copyright © Spektra v.d.n., 2017 [cit. 03.04.2023]. Dostupné z: <https://spektra.eu/alva-640-comfort/>

řadě u mnoho skladeb není nahrávka pro nácvik k dispozici. Neznalost not a notopisu také může znesnadnit výkon povolání pedagoga, kterému se mnoho nevidomých věnuje.³⁸

Samotný bodový notopis se píše v řádcích jako klasický text. Pro C, D, E, F, G, A, H se využívají body 1, 2, 4, 5. Body 3 a 6 se používají k doplňování dalších symbolů. Znaky, které neobsahuje body 3 a 6 jsou noty osminové. Znaky s bodem 6 jsou noty čtvrtové a půlové noty jsou s bodem 3. Celé noty obsahují body 3 a 6. Existují také znaky pro posuvky, označení oktávy a další, ty se píší před notu/bod. Znaky, které jsou za notou/bodem, jsou označením pro prstoklad, tečku a další. Je velmi důležité si uvědomit, že pro jednotlivé nástroje se některé parametry bodové notace liší. Pro čtení tohoto notopisu, je velmi důležité znalost hudební teorie. Například u akordů se nevyписuje jednotlivý tón po tónu, ale k hlavnímu tónu se pouze napíše intervaly, které určí další tóny.³⁹

Pokud se chceme nebo jsme donuceni se z nějakého důvodu naučit bodový notopis, nejlepší kniha je *Učebnice notopisu nevidomých* od Jiřího Jelínka⁴⁰. Tato kniha je vyhotovena, jak v písni bodovém, tak i v písni pro vidomé a výborně slouží k seznámí s bodovou notací pro pedagogy.⁴¹ Během mého výzkumu jsem však zjistila, že mnoho pedagogů, kteří učí nevidomé žáky, obvykle bodový notopis nezvládají. Je na zvážení, zda k výuce nevidomých je ovládní bodového notopisu zásadní.

³⁸ Informační portál pro umělecké vzdělávání [online]. Copyright © [cit. 07.04.2023]. Dostupné z: http://eurohudebka.cz/data/4.2_B_Vyuka_zrak_postizeni.pdf. s. 34

³⁹ Rozhovor s BUDÍNEM Janem, pedagogem předmětu *notopis* na *Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*.

⁴⁰ JELÍNEK, Jiří. *Učebnice notopisu nevidomých*. Praha: Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, 1999.

⁴¹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0. s. 69–70

Obr. 3 – ukázka Braillova notopisu⁴²

Jak již bylo v práci zmíněno výše, je velmi důležité začít studium bodového notopisu se žákem ve správný čas. Dle názorů, které jsem při výzkumu získala od pedagogů a z odborných příruček, je záhodno začít výukou bodového notopisu ve chvíli, kdy je dítě schopno spolehlivě číst klasický text v Braillově písmu. Je možnost využívat různé Tyflopédiecké pomůcky jako jsou tabulky a zasunovací kolíčky. Student se učí zápis not později na stroji pro bodové písmo.

Nácvik skladeb je pomalejší, než u žáků vidících. Orientace v bodovém notopisu je složitější a časově náročnější, než v tištěném dokumentu. Žák nemůže současně číst noty a hrát. Proto je velmi důležité, aby byl jedince schopný číst bodové písmo oběma rukama, aby nebyl ruce neustále odkládat hudební nástroj. Postupem času svoji orientaci žák v notovém zápisu zlepšuje a nácvik skladeb se zrychluje.⁴³

Získání hudebního vzdělání pro nevidomé na základních školách není jednoduché. V roce 2004 vydalo MŠMT zákon, který uděluje povinnost všem školských zařízením vytvořit vlastní Rámcový vzdělávací program. Tímto krokem vznikla možnost nemít hudební výchovu v povinných předmětech, tudíž záleží na samotné škole, zda hudební

⁴² Před 165 lety zemřel Louis Braille, tvůrce slepeckého písma | Dotyk.cz. Svět se netočí, svět se posouvá | Dotyk.cz [online]. Copyright © [cit. 14.04.2023]. Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/publicistika/pred-165-lety-zemrel-louis-braille-tvurce-slepeckeho-pisma-20170114.html>

⁴³ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0. s. 70–74

výuku do svého Školního vzdělávacího plánu zařadí nebo ne.⁴⁴ Mnoho základních škol speciálních bohužel tuto změnu v zákoně využilo a zrušilo hudební výchovu, výtvarnou výchovu a další výchovy. Proto musí velmi často žáci se speciálními potřebami cíleně hledat pedagogy uměleckého zaměření mimo svojí kolu. S hledáním hudebního vzdělání orientovaného na nevidomé žáky s výukou v Braillově písmě pomáhá zájemcům *Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých v ČR – SONS*.⁴⁵

Notový materiál v bodovém notopisu je k dispozici v hudebním fondu v *Knihovně a tiskárně pro nevidomé K. E. Macana*, který sídlí v Praze. Je zde také možnost si nechat přepsat určité skladby na zakázku. Instituce také nabízí zvukové nahrávky a digitální texty.⁴⁶

Ve *Škole Jaroslava Ježka* začíná výuka Braillova písma u dětí co nejdříve. Vzhledem k malému věku žáků má škola mnoho výukových pomůcek pro snadnější výuku písma. V jedné třídě se velmi často nachází různě děti s různými potřebami a ty se odráží v pomůckách, které jsou při výuce použity. Tomuto tématu se budu věnovat později. Na středních školách, přesněji *Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*, mají nevidomí studenti automaticky ve svém vzdělávacím plánu zařazený předmět *Výuka notopisu* u Jana Budína. Tento předmět má procvičovat a zdokonalovat čtení notopisu. Znalost Braillova písma není podmínkou k přijetí.

⁴⁴ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) - Příručka pro personální agendu a odměňování zaměstnanců. Obsah - Příručka pro personální agendu a odměňování zaměstnanců [online]. Dostupné z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_561_2004

⁴⁵ SONS ČR - O nás . SONS ČR - O nás [online]. Copyright © 2012 [cit. 14.04.2023]. Dostupné z: <https://www.sons.cz>

⁴⁶ Úvod - KTN. Redirected [online]. Copyright © [cit. 14.04.2023]. Dostupné z: <https://www.ktn.cz/intro>

2.2. PRVNÍ KROKY K HUDBĚ

Není neobvyklé se v dnešní době setkat s fenoménem, kdy se společnost snaží začleňovat žáky se speciálními vzdělávacími potřebami do kolektivu žáků bez těchto potřeb. Jak je zmíněno v předchozí kapitole, zrušení povinné hudební výchovy na základních speciální školách zapříčinilo, že mnohdy musí hledat rodiče jiné prostředky, jak dítě s hudbou seznámit a umožnit mu hudební vzdělání.

Začleňování nevidomých dětí běžně probíhá i na základních uměleckých školách. V tomto případě však dominuje nevyřešený problém. Pedagogové bohužel nemají potřebné vzdělání a pomůcky, které jsou k výuce žáků se zrakovým handicapem nezbytné. Zde bych ráda poukázala na nedostatek ze strany Ministerstva školství a tělovýchovy, se kterým jsem se setkala již v roce 2018, kdy jsem se tomuto tématu také věnovala. Důkazem toho je i odpověď na e-mail, který jsem poslala na kontaktní e-mail MŠMT. Na dotaz, zda existují odpovídající směrnice a materiály, kterými se má řídit ředitel při styku s nevidomými žáky, mi odepsala vedoucí *Týmu speciálního vzdělávání MŠMT* paní Jana Hradílková. Paní Hradílková mne v odpovědi odkázala na *Národní ústav pro vzdělávání*, který má v gesci metodické materiály týkající se žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Dále zmínila *Školu Jaroslava Ježka*, která je zaměřena na nevidomé žáky a zajisté mi vyjdou vstříc s dotazy. Bohužel e-mail od paní Jany Hradílkové neodpověděl na dotaz, zda je ředitel umělecké školy povinen se vzdělávat, dohlížet a poskytnout i patřičné vzdělání pedagogů v oblasti zrakově postižených studentů.

Zajímavým výstupem konzultací, kterých jsem se zúčastnila je, že se situace, resp. úroveň zrakově postižených žáků, zhoršuje. Právě pokrok medicíny umožňuje se vyhnout zrakovým postižením již v raném dětství. Děti, které se dříve rodiny předčasně, měly velmi často nedovinutý zrak. Dnes, díky vývoji techniky a modernějším inkubátorům, se postižení očí stává spíše výjimečným. Děti, které mají v dnešní době vadu zraku, velmi často trpí již výše zmíněnou kombinovanou vadou. Nejčastěji se jedná v kombinaci s autismem, mozkovou obrnou a dalšími mentálními onemocněními. Zde se dostávají pedagogové do situace, kde primárně neřeší pouze vadu zraku, ale i horší manuální schopnost a problém s komunikací. V následující části rozeberu, jak právě komunikace je klíčem k výuce zrakově postižených dětí.

Ve společnosti obecně převládá názor, že pokud je někdo nevidomý, má automaticky hudební sluch. Většinou však zrakově postižení jsou jen senzitivnější k

veškerým zvukům. Mají větší zájem o zvuky, které nás obklopují. Již v útlém se děti snaží komunikovat protřednictvím zvuků. Je důležité, aby rodiče vyzkoušeli a včas reagovali na podněty, které dítě zajímá a baví. Může se jednat o sport, hudbu ale i o řemeslnou práci. Pokud dítě jeví zájem o hudbu, nejlepší je zapojení různých rytmických cvičení, zpívání, říkání básniček a seznámení s různými hudebními nástroji. Obecně je pro všechny děti nejvíce přirozený zpěv a různá říkadla. Už v počátcích je však nutná velká trpělivost, jelikož i manipulace s jednoduchým hudebním nástrojem je u dětí se zrakovým postižením složitější než u dětí vidících. Pro seznámení, manipulaci a hru jsou velmi užitečné orffovy nástroje.

Pokud je dítě k hudbě vnímavé a hudba u něj vzbuzuje zájem, můžeme pokračovat výběrem nástroje. Je nutné výběr nástroje velmi dobře promyslet, vyzkoušet a vzít v potaz veškeré handicap, které dítě má. Sledujeme orientaci v prostoru, manuální zručnost a koordinaci pohybů. Je vhodné, jestliže dítě jeví známky dobrého hudebního cítění, začít s hrou na nástroj a věnovat se rozvoji toho talentu co nejdříve.⁴⁷

Po výběru vhodného nástroje a zájmu ze strany dítěte je vhodné vyhledat pedagoga. Nejvíce rodičů se obrací na základní umělecké školy v okolí svého bydliště. Zde může nastat problém, kterému jsem se v práci již věnovala. Vedení školy a pedagogové se mohou výuky žáka se zrakovým postižením obávat. Je velmi zodpovědné, aby pedagog udělal kroky k větší informovanosti, jak vyučovat žáka se speciálními potřebami za podpory vedení. Tato práce by mohla být jedním z pramenů, ze které pedagogové budou čerpat.

Výuka žáka se zrakovou vadou je pomalejší. Začátky a první výstupy při výuce většinou vyžadují delší časový úsek, než u plně vidících žáků. Mnohdy však žáci se speciálními potřebami se hře na nástroj věnují déle a mají mnohem lepší cvičební návyky. Hlavní metodickou oporou jsou lidové písně a říkadla. Je třeba využít mnohem více hravosti a rozmanitosti ve výuce.⁴⁸

Nejdůležitějším aspektem při výuce postižených žáků je komunikace mezi pedagogem a žákem. V počátcích je velmi důležité mezi nimi vybudovat pevný a vřelý vztah. Je nutné, aby si žák s pedagogem rozuměli. Zde uvedu praktický příklad. Vidícímu

⁴⁷ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0. s. 11–19

⁴⁸ Tamtéž s. 23

žákovi se snažím vysvětlit, jak u nástroje správně stát. Využiji k tomu představu stromu, který má své kořeny zapuštěné do země a stojí pevně a jistě. Vidící žák si dokáže tento obraz představit a promítnout do cvičení. U nevidícího žáka, si nemůžeme být úplně jistí, jestli ví, jak vypadá strom a jeho kořeny. Zda měl možnost si ohmatat strom, kořeny nebo model stromu. Proto je velmi důležité vědět, v jakém prostředí nevidomý žije, kde vyrůstal a jakého vzdělání se mu dostalo a dostává. Je velmi žádoucí znát i rodinu studenta a mít s ní dobré vztahy.

Jak jsem již zmínila výše, výuka dítěte je v začátcích postavena převážně na odposlouchávání. Zde je na místě dodržovat pár pravidel. Při hře formou odposlechu je potřeba, aby žák věděl, který tón přesně hraje a zvládl tón na svém nástroji rychle najít. Kontrolu můžeme provést odříkáním tónů a případnou transpozicí.⁴⁹ Žák se nejdříve učí rytmus, který zatleská nebo zaťuká. Melodii nejlépe zazpívá a osvojuje si rozpoznání pohybu melodie. Obohatit výuku lze například volnou improvizací. Časem zařadíme hru ve dvojhlase, hru s doprovodem, která rozvíjí hudebnost žáka. Všechny tyto metody jde zařadit až ve chvíli, kdy žák skladbu velmi dobře zná a zvládá hmatovou a technickou stránku hry na nástroj. Jak je již zmíněno výše, u zrakově postižených dětí je nastudování skladeb pomalejší, jelikož žák se skladby učí rovnou z paměti. Můžeme však předpokládat a očekávat melodičtější a prožitý přednes ve finální podobě skladby.⁵⁰

⁴⁹ Převedení skladby do jiné tóniny.

⁵⁰ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0. s. 24–25

2.2.1 HRA NA DECHOVÉ NÁSTROJE

Výuka nevidomých hudebníků na dechové nástroje má v České republice má velkou tradici. Lidé se často mylně domnívají, že hra na dechový nástroj je snadnější než hra na jiný harmonický nástroj. Hráči na dechový nástroj jsou ve většině případů schopni hrát pouze jednu melodickou linku. Nejčastěji jsou tyto nástroje součástí komorních uskupení, orchestrů a většina repertoáru je s doprovodem dalšího nástroje. Souhra dvou a více nástrojů je pro zrakově postižené hráče náročnější než pro vidící umělce. Překážky jsou již u elementárních prvků při hře, jako jsou nástupy a závěry, které jsou označovány většinou pohybem. Dále musí mít nevidomý hráč alespoň okrajově nastudované party i ostatních hráčů a sledovat jejich hru, kvůli své vlastní orientaci.⁵¹ Z vlastní umělecké zkušenosti mohu potvrdit, že souhra s nevidícím umělcem je na nácvik časově náročnější, vyžaduje úpravu určitých zkušeností, ale výsledný prožitek ze hry je krásný.

Jako první dechový nástroj k seznámení nejčastěji slouží zobcová flétna, kde hmatová orientace není tak složitá. Žák se s nástrojem seznámí ohmatáním a ihned se učí, jak nástroj sestavit a správně o něj pečovat. Vše je nutné provádět v klidu a mít na tento proces dostatek času. Tento krok je velmi důležitý, aby žákovi nevznikl blok z obavy, že nástroj zničí. Pedagog dbá na správné držení a postavení prstů. Snažíme se studentovi na co nejvíce příkladech vizualizovat správné postavení rukou a prstů. Zajímavým cvičením na sílu stisku, které lze využít i u žáků vidících, je ohmatání prstů pedagoga při hře, kdy student vnímá sílu stisku a úhel prstů vůči nástroji. Obecně je vítáno, aby při úvodních hodinách byla při výuce přítomna i rodina žáka, z důvodu předcházení případných nedorozumění.

Během výuky pedagog také hlídá správný postoj žáka. Vidící žák svůj postoj a pohyb může neustále reflektovat v zrcadle, ale i díky prostorovému vidění. Nevidomý možnost této sebekontroly a orientace nemá. Hlavně při hře s maximálním soustředěním může kontrolu nad svým postojem ztratit. Trvalým procvičováním a připomínáním se studentovi postoj upevňuje. Dalším atributem pro správnou hru na dechový nástroj je správné dýchání. I u vidomých žáků je častý problém v nepochopení a nezvládnutí bráničního dýchání. Z vlastní zkušenosti vím, že vysvětlit správný způsob dýchání vyžaduje velké množství příkladů, procvičováním a her. Proto je důležité zvláště u nevidícího studenta

⁵¹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0. s. 35

dávat hodně přirovnání a věnovat dostatek času k pochopení, jak správně dýchat.⁵² Popsání a procvičení nátisku je dobré trénovat na jednotlivých částech nástroje (hubička, eso). Je možné žákovi ukázat a vyzkoušet s ním správné a špatné znění tónu, dojít ke společné nápravě a najít správný nátisk. K hmatové kontrole nátisku přistupuji i u vidících žáků, proto je tento krok, dle mého názoru, správný i u žáků nevidících.

Ráda bych zdůraznila doporučení, že při výuce na hudební nástroj, zvláště pak na dechový nástroj, u nevidomého dítěte, je vedení výuky vidícím kantorem žádoucí. Předejde se tak k možným špatným návykům. Obecně je vhodné, aby byl jeden z dvojce žák – pedagog, vidící.

⁵² JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0. s. 36

3. VÝUKA V PRAXI

Získané poznatky během výzkumu jsem se rozhodla ověřit na výukových situacích. Analýza výukových situací je inspirována metodikou AAA.⁵³

Postup analýzy bude probíhat v bodech: **anotace výukové situace** - popsaní celé výuky jako celku

analýza výukové situace - posouzení výuky, posouzení, zda byl splněn cíl výuky, zapojení žáků a případná kritika

alterace/zhodnocení - zhodnocení výuky, návrhy na zlepšení

Pro výukové situace jsem vybrala ukázky hodin na *Škole Jaroslava Ježka a Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*.

⁵³ Metoda pro reflexi a analýzu výuky. Podrobnosti o metodě dostupné zde: Metodika 3A: nástroj pro reflexi výuky a hodnocení její kvality | PEDF | Munispace – čítárna Masarykovy univerzity . [online]. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2211>

3.1. ŠKOLA JAROSLAVA JEŽKA

Jako první instituci pro návštěvu výukové hodiny jsem si vybrala *Školu Jaroslava Ježka*. Za doprovodu Miloslava Tenglera mi byla umožněna prohlídka celé školy a po dohodě s vyučujícími jsem byla přítomna několika hodinám výuky.

Jak jsem již zmínila výše *Škola Jaroslava Ježka* zaštiťuje mateřskou, základní a základní uměleckou školu. Zájemce o studium je při první návštěvě posuzován, o jakou vadu zraku a v jakém rozsahu se v jeho případě jedná. Dle získaných informací se vypracuje vzdělávací plán, ve kterém je primárně řešena otázka výuky Braillova písma. Pověření odborníci rozhodují, zda se žák bude učit písmo nevidomých nebo bude schopen číst klasický tištěný text, buď za pomoci lupy, nebo zvětšeného černotisku. Bohužel není ojedinělé, že dítě trpí i mentálním postižením - tkz. *kombinovanou vadou*.⁵⁴ V tomto případě bohužel může dojít k situaci, že jedinec není schopen se Braillovo písmo naučit a hrozí mu budoucí ngramotnost. Toto tvrzení nejlépe doplňují slova Miloslava Tenglera: *Nechceme z nich vychovat ngramotné jedince, bohužel není výjimkou že dítě se Braillovo písmo nenaučí.*⁵⁵ Z důvodu rozmanitosti zrakového postižení u jednotlivých žáků a tím spojená specifika výuky, jsou učebny vybaveny různými druhy učebních pomůcek. V každé učebně se proto nachází stroj na Braillovo písmo, zvětšovací lupy a další nástroje.

Pod *Školu Jaroslava Ježka* spadá i základní umělecká škola, která má k dispozici tři až čtyři učebny v podkroví školy. Stav žáků ke konci školního roku 2021/2022 byl 22. Nejvíce žáků se věnuje hře na klavír. Pan Miloslav Tengler, který na škole učí hru na dechové nástroje, má momentálně tři žáky - dva hrají na zobcovou flétnu, jeden na klarinet. Bohužel jsem se nemohla zúčastnit aktivní hodiny, jelikož se žáci omluvili. Měla jsem možnost vidět učebnu, kde se hra na dechové nástroje vyučuje. Místnost se nijak významně neliší od klasické učebny na základní umělecké škole. Je zde však notový materiál v bodovém písmě. V roce 2018, kdy jsme zde byla na poslední návštěvě, měl pan Tengler žáků osm. Dle jeho slov není dostatečná podpora od vedení školy k přijímání nových žáků. Chybí dostatečná propagace základní umělecké školy, úspěchů žáků a nabídky vyučovaných nástrojů. Situaci taktéž zhoršilo období COVIDU, kdy výuka probíhala distančně. Z vlastní zkušenosti vím, že i vidící žáci měli s distanční formou výuky při hře na nástroje problémy. U nevidomých studentů byla situace podstatně těžší a výuka probíhala

⁵⁴ Kombinace dvou a více druhů postižení u jednoho jedince.

⁵⁵ Rozhovor s Miloslavem TENGLEREM, pedagog *Školy Jaroslava Ježka*. Praha 9. 2. 2023.

převážně náslechovou metodou. Z tohoto důvodu je znát jisté zpomalení ve výuce a v orientaci v bodovém písmě u žáků.

Výuka hromadných předmětů je rozdílná, než u vidících žáků. Skupinová výuka v hodinách hry na nástroj není u nevidomých dětí vhodná. Pedagog potřebuje maximum vyučovací hodiny věnovat žákovi, jelikož u nevidomého žáka musí více hlídat postoj, správné čtení tónu a více vysvětlovat některé aspekty nácviku a hry. Na druhou stranu předměty hudební nauka a sbor jsou vyučovány ve skupině vzhledem ke kapacitním a realizačním možnostem.

3.1.1. HODINA HUDEBNÍ NAUKY

V hodině hudební nauky, které jsem byla přítomna, byly děti v mnohem menší skupině, než jsou vidící děti na klasických základních uměleckých školách. V této skupině byli čtyři žáci. Studenti nesedí v lavicích, ale na židlích okolo klavíru, u kterého seděla paní Hana Tenglerová. V učebně můžeme vidět notový materiál v bodovém notopise, různé rytmické nástroje a tabulky pro nevidomé.

Anotace výukové situace

Paní Tenglerová zahájila hodinu pozdravem a docházkou žáků. Následně informuje žáky, že budou navazovat na téma z předchozích hodin - tónické kvintakordy a jejich obraty. Cílem hodiny bylo zopakovat teorii obrátů kvintakordu, procvičení náslechu, poznání jednotlivých obrátů a následné tvoření daného obratu od základního tónu.

Vyučující nejdříve vyzvala žáky ke zpěvu s klavírem základních tvarů kvintakordu. Zpěv je nejdříve hromadný, posléze jsou jednotliví žáci vyvoláni a zpívají samostatně. Vyučující místy opravila intonaci a upozornila na správné držení těla při zpěvu. Žáci následně vyjmenovali tóny, které kvintakord tvoří. Následovalo zopakování druhů obrátů. Je zřejmé, že teorii obrátů žáci znají již z předchozí hodiny. Tímto krokem zakončila vyučující opakování. Dle podobného principu - skupinový zpěv a následně zpěv jednotlivců - probíhal i nácvik obrátů kvintakordů. Studenti většinou intonovali a poznávali obraty správně. Další aktivita měla ukázat používání kvintakordů a jejich obrátů v praxi. Vyučující hrála velmi známe lidové písně, jako jsou *Ovčáci čtveráci*, *Já do lesa nepojedu* a další. Na těchto skladbách předváděla žákům reálné využití probírané látky.

Závěr vyučovací hodiny byl věnován zadání domácího úkolu, kdy má každý žák najít skladbu, co zná a kde se vyskytují kvintakordy v základním tvaru a v obratech. Následovalo hodnocení proběhlé hodiny pedagogem a následně jednotlivými žáky.

Analýza výukové situace

Vyučující vedla výuku velmi přehledně. Žáci byli na začátku seznámeni s tématem, cílem a harmonogramem hodiny. Tento cíl byl splněn. Po této úvodní části nastal menší kritický moment, kdy se dvě žákyně lekly mé přítomnosti, jelikož je paní Tenglerová na mojí přítomnost neupozornila hned na začátku.

Následovalo opakování. Žáci se zapojovali a velmi pohotově odpovídali. Bylo znát, že se opakované látce v minulé hodině hodně věnovali. Očekávala bych, že kritická situace nastane při individuálním zpěvu. Nebylo to tak. Studenti jsou evidentně zvyklí hodně zpívat.

Kladně hodnotím posloupnost látky, kdy se nejdříve zopakovali základní tvary akordů a posléze se téma rozrostlo o nové informace a procvičování. Pro některé žáky mohlo být složité poznávání obrátů kvintakordů po relativně krátkém náslechu. Předpokládám ale, že paní Tenglerová schopnosti žáků zná, tudíž se krátkého představení obrátů na klavír nebála a věděla. Je obdivuhodné, jaké mají žáci sluchové a pěvecké schopnosti. Velmi mne zaujalo promítnutí probírané látky do lidových skladeb, kterému se vyučující se studenty věnovala. Žákům to zajisté pomůže k reálnému pochopení probírané látky a uslyší využití akordů v praxi. Zde bych očekávala ještě nějakou formu procvičení zápisu do bodového písma například na cvičebních tabulkách pro nevidomé, které byly v učebně k dispozici. Bohužel dle časového harmonogramu chápu, že na tento krok již nebyl prostor. Paní Tenglerová se věnovala důkladnému procvičování nové látky. V závěru hodiny se vyučující věnovala opakování, hodnocení a zadání domácího úkolu.

Alterace/hodnocení výukové situace

V této výukové situaci je na mnoha případech vidět rozdíly výuky mezi vidícími a zrakově postiženými žáky. Výuka je koncipována na základě sluchových a intonačních cvičení. Nácvik nové látky vyžaduje více času. Z tohoto důvodu se velmi často v dané hodině nestihne to, co by bylo záhodno. Na této vyučovací hodině bylo jasně patrné, že na

praktické procvičení nové látky v bodovém písmě již nezbyl čas. Bohužel je to, dle mého názoru, dáno časovou dotací, která nelze pedagogy ovlivnit. Zde by byla vhodná náprava v ŠVP a navýšit časovou dotaci některých hodin.

Možnou nápravu vidím v situaci mého představení. Pokud by mne paní Tenglerová představila hned na začátku výuky, zajisté by nedošlo k pro žáky nepříjemné situaci. Zde je potřebné si uvědomit, že je se zrakově postiženými žáky je klíčová komunikace a upozorňování na případné změny v jejich prostředí.

Dalším znakem pro výuku nevidomých je kontrola ze strany pedagoga v držení těla u žáků. Na této hodině je jasně vidět, že se paní Tenglerová na tento aspekt výuky soustředí.

3.1.2. HODINA SBOROVÉHO ZPĚVU

Druhá výuková situace, které jsem se na škole zúčastnila, byla hodina sborového zpěvu, opět pod vedením Hany Tenglerové. Tento předmět probíhá v nádherném sále školy, kde je výhled na Pražský hrad. Sbor je složen z devíti žáků - šesti děvčat a tří chlapců. Sbor procvičoval a připravoval repertoár na blížící se soutěž *Jarní petrklíč*, která se uskutečnila 23. 3. 2023. Sbor zde získal krásné 1. místo.⁵⁶ Hana Tenglerová se sborem velmi často vystupuje na speciálních akcích. Účastní se různých koncertů ve škole, ale například i na Ministerstvu zahraničních věcí a v dalších institucích.

Anotace výukové situace

Výuková situace začala docházkou žáků a mým představením. Paní Tenglerová velmi stručně řekla cíl hodiny - rozezpívání a procvičení skladeb na soutěž *Jarní petrklíč*.

Rozezpívání žáků se nijak zvlášť neliší od rozezpívání sboru s vidícími žáky. Vyučující jen velmi často upozorňovala žáky na správné držení těla. Po tomto úvodním rozezpívání následovalo společné opakování jedné z prvních skladeb, kterým se měli dnes v hodině věnovat. Pokud si někdo nebyl jistý slovy nebo výslovností, paní Tenglerová text ujasnila a důsledně dbala na správné vyslovení slov. Skladbu studenti přezpívali za doprovodu klavíru

⁵⁶ Aktualizování získaného ocenění 1. 4. 2023

nejdříve po jednotlivých hlasech, následně zazpívali celou skladbu všechny hlasy dohromady. Stejným způsobem probíhalo opakování všech ostatních skladeb.

V závěru hodiny paní Tenglerová uvedla ještě pár upřesňujících informací ohledně držení těla a hlavně ohledně nástupu žáků. Studenti ti několikrát nástup zopakovali. Zhodnocení proběhlo ze strany vyučující formou pozitivní motivace na nastávající soutěž. Žáci vznesli pár organizačních dotazů a sami zhodnotili připravenost sboru.

Analýza výukové situace

Jsem moc ráda, že při úvodu této hodiny mne paní Tenglerová již představila. Překvapilo mě strohé uvedení cíle hodiny. Během výuky jsem však zjistila, že to bylo dostačující, vzhledem k opakování a přípravě na soutěž.

Při rozezpívání bylo znatelné, že paní Tenglerová velmi dbá na správné postavení žáků. Bylo znát, že již po pár upozorněních si žáci začali dávat opravdu velký pozor a zkoncentrovali se.

Při nácviu skladeb jsem si opět potvrdila, že mnou popsané specifika výuky se odráží i v praxi. Prostudování textu bylo velmi důkladné a časově náročnější, než u sborů, které zpívají z not.

Závěr hodiny obsahoval zajímavé poznatky k držení celého těla, rukou i výrazu v obličeji. Kladně hodnotím nácviu nástupu žáků. Pro vidící jedince se může zdát, že je tento nácviu zbytečný. U zrakově postižených žáků je žádoucí, aby si procvičili orientaci v prostoru, vedle koho stojí a kterým směrem se mají dívat. Zdůraznila bych, že žáci měli dostatek prostoru pro otázky, názory a zhodnocení připravenosti sboru.

Alterace/hodnocení výukové situace

Tato výuková hodina byla velmi přínosná, co se týče opakování a přípravy žáků na budoucí soutěž.

Bylo zajímavé sledovat, že reflexe pedagoga na postoj žáků se nezaměřila pouze na držení těla, ale i pohyb rukou a výraz v obličeji. Mnoho zrakově postižených žáků má problém i s mimikou v obličeji. Tudíž je na pedagogovi na toto upozornit a pokusit se

ovládáním mimiky ovlivnit. Zvláště ve zpěvu je výraz a mimika obličeje součástí pěveckého projevu a kvality.

Celá hodina velmi hezky plynula. Využití časové dotace a rozvržení výuky bylo, dle mého názoru, odpovídající. Velmi kladně hodnotím procvičení nástupu a prostor na dotazy a připomínky žáků. Bylo znatelné, že žáci jsou na tento styl sebehodnocení zvyklí.

Na *Škole Jaroslava Ježka* jsem měla možnost být přítomná u dvou vyučovacích hodin pouze u jednoho vyučujícího. V budoucnu bych se velmi ráda zúčastnila výuky hry na dechové nástroje. Výuka, kterou jsem měla možnost vidět, mne upevnila v tom, že mnou získané poznatky v teoretické části práce se opírají o reálnou výuku. Z návštěvy jsem odcházela plná dojmů z velmi přívětivé atmosféry, která ve škole panuje. Žáci jsou zde velmi veselí a pohyb nevidomých studentů činí místo opravdu živým.

3.2. KONZERVATOŘ A STŘEDNÍ ŠKOLA JANA DEYLA

Pro doplnění informací ohledně středoškolského vzdělání nevidomých, jsem byla na konzultaci i na *Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*. Na tuto školu jsem měla možnost zavítat v minulosti již několikrát. Měla jsem zde soukromé hodiny při přípravě na přijímací řízení na konzervatoř. Dále jsem měla možnost ve škole několikrát vystupovat při různých koncertních akcích.

3.2.1. VÝUKA HRY NA PŘÍČNOU FLÉTNU

Hodina, které jsem se zúčastnila za účelem rozboru výukové situace, byla výuka hry na příčnou flétnu. Žákyně Jana je plně nevidící. Hodiny hry na nástroj jsou individuální, tudíž žák je na hodině pouze jeden. Výjimkou jsou samozřejmě hodiny komorní hry.

Anotace výukové situace

Výuka započala příchodem žákyně Jany, která se v učebně velmi dobře orientovala. Prostřední znala a automaticky začala rozbíhat a připravovat svůj nástroj. Vyučující mne představila a objasnila důvod mé přítomnosti. Následně vyzvala studentku k rozehrání na dlouhých tónech libovolné stupnice. Při rozhrávání vyučující občas upozornila na dynamiku a kvalitu tónů. Po rozehrání následovalo opakování stupnice H - Dur, daných akordů a obrátů. Do příště si má žákyně zopakovat všechny durové stupnice do pěti křížků a k nim dané akordy.

Hodina postoupila k procvičení nové etudy, u které Jana provedla nejdříve samostudium. Paní učitelka měla klasický černý tiskopis not, ve kterém sledovala to, co Jana hraje. Etudu hrála Jana po jednotlivých částech, kterým se s vyučující věnovaly. Skladbu žákyně přehrála v hodině od začátku do konce po částech. Úkolem do příště je naučit se etudu celou v kuse.

V další části hodiny žákyně začala hrát přenosovou skladbu - první větu. Tuto skladbu připravovala na hodinu korepetice, která měla proběhnout o dva dny později. Vyučující vyzvala Janu, aby skladbu zahrála celou v kuse. Po přehraní skladby se žákyně a učitelka věnovaly jednotlivým částem. Řešily spolu dynamiku, agogiku a nástupy klavíru, které si Jana musí zapamatovat pro lepší orientaci.

Závěr hodiny byl věnován zhodnocení celé proběhlé výuky a zopakování látky, kterou si má Jana připravit na příští hodinu.

Analýza výukové situace

Kladně hodnotím mé představení a vysvětlení důvodu, proč se hodiny účastním. Zamezilo se tak případnému zmatení ze strany studentky.

První nedostatek vnímám hned na začátku hodiny. Vyučující studentce neřekla téma a cíl hodiny, tudíž nemoci posoudit, zda byl tento cíl splněn. Dle průběhu hodiny však usuzuji, že se jednalo o procvičení a zadání nové stupnice. Dále pak nácvik nové etudy, kterou si Jana nejdříve sama nastudovala v soukromí a následně procvičení přenosové skladby.

Rozehrávání studentky dostalo svému účelu. Jana se kvalitně rozehrála a byla nátiskově připravená na průběh hodiny. Navazující opakování stupnice H-Dur bych také zařadila mezi rozehrávací cvičení. Žákyně byla na hodinu připravená, stupnici a akordy zahrála skvěle. Vyučující ji zadala do příště další úkol - procvičení více stupnic najednou. Na tomto místě bych raději zopakovala přesné názvy daných stupnic, kterých se nácvik do příští hodiny týká. Usuzuji však, že vyučující si je jistá tím, že Jana si stupnice pamatuje a je v její kompetenci zvládnout zadání úkolu.

Zajímavým aspektem výuky byl nácvik nové etudy. Ze své dřívější zkušenosti vím, že každý žák má svůj specifický systém při nácviku nových skladeb. Některí žáci si raději notový materiál nastudují individuálně a na hodině s pedagogem pracují na dynamice, kontrole not a dalších aspektech hudby. Další skupina žáků raději studuje nové skladby na hodině s učitelem, kde je okamžitá kontrola a menší šance, že se žák naučí nějaký úsek skladby se špatnými tóny. V obou případech je při výuce důležitá kontrola not. Jana upřednostňuje první verzi nácviku - v soukromí. Vyučující měla klasický černotisk dané skladby a pečlivě sledovala, zda Jana hraje správné tóny. V případě chyby nebo nejasností jí k orientaci v notách pomáhají čísla stránek a čísla taktů. Na chybu nebo nejasnost ihned upozornila, vysvětlila a Jana zahrála nápravu. Jana měla etudu z nácviku rozdělenou do čtyř částí, které měla naučeně z paměti jako menší celky. Skladba byla dlouhá na jednu stránku A4 v černotisku. Po důkladném přehrání následovalo zadání, aby se Jana naučila do příští hodiny celou etudu v kuse.

Další část hodiny byla věnována opakování přenosové skladby, kterou měla žákyně v následujících dnech korepetitovat s klavírem. Zde jsem viděla v praxi, že žákyně musí velmi dobře znát i klavírní part, aby byla schopná se orientovat při hře a v souhře s jiným nástrojem. Vyučující bohužel neměla k dispozici klavírní part, jelikož ho propůjčila korepetitorovi. Tento moment považuji za kritický, protože vyučující musela spoléhat na svou paměť a znalost skladby. Kritický okamžik nastal ve chvíli, kdy se snažila upozornit na jednu část klavírního doprovodu a nemohla Janě přesně říct číslo taktu. Následovala spolupráce ohledně dynamiky a agogiky. Jana se aktivně podílela na nápadu, jak dynamiku rozvrhnout.

V závěru výuky proběhlo, dle mého názoru, lehce pasivní zhodnocení celé výuky ze strany pedagoga. Bohužel neproběhlo sebehodnocení Jany.

Alterace/hodnocení výukové situace

Kritický moment, kdy vyučující neuvedla téma a cíl hodiny, může vyvolat v žákovi nejistotu ohledně toho, co se od něj na dané hodině očekává. V jinak hezky rozvržené hodině mi tento prvek chyběl. Z mého pohledu byla strohost v komunikaci ze strany pedagoga. Jak jsem zmínila výše, komunikace a vřelý vztah se žákem, je základem výuky nevidomých. Na druhou stranu komunikace a konverzace mimo hudební téma je samozřejmě u každého pedagoga a žáka subjektivní. Také jsem si všimla, že neproběhlo v závěru hodiny sebehodnocení žákyně, které bylo záhodné. Proběhlo pouze hodnocení a zopakování úkolů ze strany vyučující.

Nácvik etudy byl odpovídající vzdělávání nevidomých žáků. Byly zde reflektovány poznatky, které mám v teoretické části práce. Nácvik nových skladeb je časově náročnější a vyžaduje důslednou kontrolu tónů, aby se žák nenaučil chybu. Vidící žák má možnost čtení skladby v reálném čase z not, tudíž je schopen zahrát celou skladbu dříve, než nevidomý. Na druhou stranu zrakově postižený žák zná skladbu lépe, jelikož se jí musí naučit nazpaměť.

Bylo velmi zajímavé sledovat, že Jana se reálně učí nazpaměť i části klavírního partu. Zde je opět praktické podložení teoretické části práce, kdy zrakově postižení hudebníci hrající na dechový nástroj nemají snadnější postavení, než zrakově postižení studenti hrající na harmonické nástroje. Hudebníci, kteří hrají na jednohlasé nástroje, musí

znát a orientovat se v partech svých spoluhráčů. Velmi kladně hodnotím zapojení Jany do práce s dynamikou a agogikou v přenosové skladbě. Tento krok vedl k velkému seberozvoji v hudebním cítění u žáčky.

Hodina měla podobné schéma, jako hodiny u vidících studentů. Jediným a zásadním rozdílem je, že žákyně hrála všechny skladby a cvičení z paměti. Dle informací, které jsem získala a popisuji s teoretické část bych čekala, že vyučující bude více upozorňovat na správný postoj a držení těla/nástroje. V rozhovoru, který probíhal po skončení výuky mi samotná Jana i paní učitelka ujasnily, že Jana má již naučný správný styl hry a nemusí tudíž řešit elementární záležitosti, jako je například držení nástroje, postoj a dýchání, na rozdíl od studentů v nižších ročnících.

Velmi zajímavým poznatkem z této hodiny je, že nevidomí žáci si nemohou zapisovat poznámky a připomínky, které se vztahují k chybě nebo správné interpretaci, přímo do not. Z vlastní zkušenosti považuji za zápis poznámek do not pro umělce zásadní. Nevidomí student a hudebník si musí všechny poznámky ke skladbě ukládat speciální technikou do paměti a nezapomenout. V dnešní době je samozřejmě možnost napsat poznámku do digitálního medií, jako je telefon, tablet nebo počítač. I přes to si musí nevidomý komplikovaný místa s připomínkami naučit z paměti. Zde vidíme krásné srovnání, kdy pro vidícího jednoduchý tah tužkou znamená pro nevidícího několikaletá práce s pamětí.

Konzervatoř a střední škola Jana Deyla připravuje studenty nejen na profesionální kariéru hráče na hudební nástroj, ale jsou vedeni a připravováni i na budoucí pedagogickou praxi. Situace, kde je nevidící kantor a vidící žák je odlišná, než když je situace naopak. Touto problematikou se již zabývat nebudu, jelikož to není předmětem mé práce. Ráda bych ale zmínila fakt, že přístup zrakově postižených pedagogů k žákům je daleko empatičtější a citlivější. Toho mohu potvrdit z vlastní zkušenosti, kdy jsem byla devět let vyučována nevidomým pedagogem, díky kterému jsem si vybrala hudbu jako svojí profesi, která je mi zároveň koníčkem.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením* bylo se blíže seznámit s problematikou zrakově postižených žáků a získané teoretické poznatky doplnit o praktické pozorování vyučovacího procesu na dvou školách.

V první části jsem popsala historii vzdělávacích ústavů pro nevidomé u nás na základě dostupných pramenů, které zahrnovali odborné knihy a bakalářské práce. V druhé části jsem se věnovala specifikům, které definují vzdělání nevidomých. Tato část vyžadovala hledání různých forem pramenů, jelikož zdrojů typu knižní publikace není moc k dispozici. Mapuji zde vývoj Braillova písma, jako základ gramotnosti pro nevidomé a vývoj bodového písma, důležité pro hudební výuku.

Mezi zdroje pro obsah druhé části, kde jsem popsala první kroky k hudbě a detailněji popsala výuku hry na dechové nástroje, jsem musela zařadit i rozhovory, jelikož jsem zaznamenala velmi malé množství písemných publikací na toto téma.

Ve třetí části provádím osobní šetření ve *Škole Jaroslava Ježka a Konzervatoři a střední škola Jana Deyla*. Na základě analýzy výukových situací zjišťuji, zda teoretické poznatky, ohledně specifik výuky nevidomých, odpovídají reálné výuce. Mohu konstatovat, že většina poznatků byla ověřena a v praxi se využívá.

Mile mne překvapila vstřícná atmosféra na obou ústavech, zejména mezilidský přístup a snaha motivovat, podporovat a rozvíjet hudební talent u těchto žáků, a to i přes překážky vzdělávacího či sociálního systému. Existuje několik nepříjemností, se kterými se pedagogové i studenti musí denně potýkat. Zjistila jsem také jeden z překvapivých aspektů, nedostatek jednotného regulačního směru nebo pokynů podobných těm, které jsou stanoveny pro studenty hudby bez handicapu. Tento nedostatek zdrojů může vést k nesouladu mezi poskytovaným vzděláním a k nesprávnému hudebnímu vedení zrakově postižených dětí. Vzdělávání, jako neustále se rozvíjející systém, navíc potřebuje neustálé sebevzdělávání těch, kdo se zabývají rozvojem hudebního talentu u studentů. Z tohoto důvodu jsou také důležité zdroje pro rozšíření znalostí, jako jsou regulační směrnice.

Uvědomila jsem si, jak jsou tyto instituce pro děti důležité. Mnohdy zde prožívají nejkrásnější období svého života. Věnují se tomu, co je baví. Nachází si zde přátele, profilují si svojí budoucí profesi a zjišťují, co bude náplní jejich budoucího života. Mnoho z nich se do těchto škol vrací i jako pedagogové. Zažila jsem i pocit lítosti nad lidmi, s tímto

handicapem. Tento pocit mne velmi rychle opustil na základě vlídnosti a radosti ze života, kteří lidé se zrakovým postižením mají.

Vzhledem k nedostačujícímu množství pramenů k tomuto tématu doufám, že tato práce přispěje k dostupnosti informací ohledně hudebního vzdělávání žáků se zrakovým postižením. Práce se zrakově postiženými dětmi mne zajímá, i proto bych se v budoucnu ráda více věnovala praktické stránce tohoto tématu a získala zkušenosti nejen ve výuce zrakově postižených žáků.

RESUMÉ

My Bachelor's thesis focuses on people with impaired vision, particularly in music education. My thesis aimed to investigate and understand the education problems of subjects with complete or partial vision loss. Furthermore, I sought to expand my theoretical knowledge with practical experience gained at two relevant selected institutes. My observation was *School at the Jaroslav Ježek and Jan Deyl Conservatory and High School for the Visually Impaired*. Based on the analyses of relevant sources and personal experience with education processes at the institutes mentioned above, I have concluded that the acquired theoretical knowledge is used in practical teaching. However, I also encountered a lack of regulatory guidelines in the music education of visually impaired children compared to those established for non-impaired music students.

SEZNAM LITERATURY, ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ A ROZHOVORŮ

HRODKOVÁ, Tereza. *Profesor Jan Deyl a jeho přínos pro péči o děti se zrakovým postižením*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta.

JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0.

LIBÁNSKÁ, Alena. *Konzervatoř Jana Deyla pro zrakově postižené v Praze*. Praha, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií.

OSTŘASNKÁ, Nela a kolektiv. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910 - 2005, 105 let od založení školy*, Praha: Konzervatoř Jana Deyla střední škola pro zrakově postižené. 2015.

SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckého písma*. Praha: Česká unie nevidomých a slabozrakých, 1994. Knižnice Slepeckého muzea v Brně.

SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckých spolků*. Brno: Slepecké muzeum SONS. 2000.

SOLAROVÁ, Světlá. ŠARBACH, Zdeněk. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé*, Praha: Radar. 1992.

TENGLER, Miloslav. *Integrace rakově postižených učitelů a žáků na základních uměleckých školách*. Praha, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta.

Elektronické zdroje

ALVA 640 Comfort - Spektra. Úvod - Spektra [online]. Copyright © Spektra v.d.n., 2017 [cit. 03.04.2023]. Dostupné z: <https://spektra.eu/alva-640-comfort/>

Eureka A4 - Pélion. Pélion - Vzdělávací portál pro zrakově postižené [online]. Copyright © 2023 Masarykova univerzita [cit. 25.3.2023]. Dostupné z: <https://www.portal-pelion.cz/eureka/>

Historie školy - Škola Jaroslava Ježka. Škola Jaroslava Ježka [online]. Copyright © 2023 Škola Jaroslava Ježka [cit. 13. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.skolajj.cz/o-skole/historie-skoly/>

Informační portál pro umělecké vzdělávání [online]. Copyright © [cit. 07.04.2023]. Dostupné z: <http://eurohudebka.cz/data/4.2 B Vyuka zrak. postizeni.pdf>.

KJD - O škole. KJD [online]. Copyright © 2019 Luigi Lugiano [cit. 30.11.2022]. Dostupné z: <https://www.kjd.cz/index.php?pg=o-skole>

Metodika 3A: nástroj pro reflexi výuky a hodnocení její kvality | PEDF | Munispace – čítárna Masarykovy univerzity . [online]. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2211>

Optacon – Deaf Blind UK. Deaf Blind UK [online]. Copyright © 2023 [cit. 25.3.2023]. Dostupné z: <https://www.deafblinduk.org.uk/diseases-syndromes/optacon/>

Před 165 lety zemřel Louis Braille, tvůrce slepeckého písma | . Svět se netočí, svět se posouvá | [online]. Copyright © [cit. 14.04.2023]. Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/publicistika/pred-165-lety-zemrel-louis-braille-tvurce-slepeckeho-pisma-20170114.html>

SONS ČR - O nás . SONS ČR - O nás [online]. Copyright © 2012 [cit. 14.04.2023]. Dostupné z: <https://www.sons.cz>

Tablo nejstarších výchovně vzdělávacích ústavů pro nevidomé děti a mládež. Apogeum [cit. 30. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.apogeum.info/smykal/index.php?docid=37>

Úvod - KTN. Redirected [online]. Copyright © [cit. 14.04.2023]. Dostupné z: <https://www.ktn.cz/intro>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) - Příručka pro personální agendu a odměňování zaměstnanců. Obsah - Příručka pro personální agendu a odměňování zaměstnanců [online]. Dostupné z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_561_2004

Rozhovory

Rozhovor s ARNEREM Milanem, *pedagogem na Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*. Praha 26.12.2022.

Rozhovor s BUDÍNEM Janem, *pedagogem předmětu notopis na Konzervatoři a střední škole Jana Deyla*.

Rozhovor s TENGLEREM Miloslavem, *pedagogem Školy Jaroslava Ježka*. Praha 9. 2. 2023.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1.: Tabulka zimní varianty dopoledního denního pořádku	7
Obr. 2.: Tabulka zimní varianty odpoledního pořádku	7
Obr. 3.: Ukázka Braillova notopisu	17